

დავით ნონკოლაური

**ვაჟა-ფშაველა — ეროვნული და საკაცობრიო
ღირებულებების ბუნებრივი საფუძვლის შემფასებელი**

**„წყლული მზედ გამომესახა, ქვეყანა შუქით აავსო“.
ვაჟა-ფშაველა.**

ვაჟა-ფშაველას თვალსაზრისით, ერი საუკუნეთა დინებაში ჩამოყალიბებული ინდივიდუალობა, ხალხის ერთობლივ ძალასა და შემოქმედებით შრომაში გამობრძნედილი ისტორიულ-კულტურული თვითმყოფადობაა. მისი ცხოვრების თავისებურებათა გამძლეობა დაფუძნებულია სამშობლოს, სიცოცხლის, ენის, რწმენისა და ისტორიულ-კულტურული მოვლენების თვითმყოფადობაზე. აღნიშნული ეროვნული ღირებულებები, პოეტის მრწამსით, ერთდროულად მოიცავენ ყოველი ერის ორიგინალურად არსებობის მაცოცხლებელ ძალას და ამავე დროს წარმოადგენენ საკაცობრიო ღირებულებების განვითარების საფუძველს. ეროვნული ღირებულებები ისტორიული ცხოვრების თავისებურებებზე არიან დამყარებულნი, ხოლო საკაცობრიო ღირებულებების არსებობას რაიმე გამოკვეთილი სახის საფუძველი არა აქვს. მისი საფუძველი ერთა ძალიან ცვალებადი სულიერ-ინტელექტუალური თანაარსებობა და მრავალფეროვნებაა. ერების ასეთი თანაარსებობა, ანუ ცნება *კაცობრიობა* განყენებულია და მასში ნაგულისხმევი ღირებულებების სხვადასხვაგვარად გადანაწილებას თუ დაყოფას იწვევს. ამას კი მოსდევს დაპირისპირებები და ომები.

ვაჟა-ფშაველა ერისა და კაცობრიობის ამგვარი კრიტიკული ურთიერთ-მიმართებისთვისაც დახვეწილ და კეთილშობილურ რჩევას აძლევს, როგორც ცალკეულ ერს, ასევე მთელს კაცობრიობას. დიდი შემოქმედი მიიჩნევს, რომ ერისა და კაცობრიობის ნაირგვარ დამოკიდებულებას, მტრულსა თუ მეგობრულს, საერთო საფუძველი უნდა მოენახოს. იგი უფლის მიერ დადგენილი წესების ბაზაზე უნდა განისაჯოს. ისტორიული კონფლიქტები თუ ძმური, ჰუმანური დამოკიდებულებები ამ წესების დაცვის მიხედვით უნდა შეფასდეს. ეს ვითარება ზოგადად ძალიან ჰგავს სამყაროული მთელი-

სა და მისი ნაწილების ურთიერთმიმართებებს. სამყარო-ბუნება, როგორც მთლიანი, ვერ იარსებებს ნაწილების გარეშე და პირუკუ. კაცობრიობაც, როგორც მთელი, ასევე ვერ იარსებებს ტომების, ხალხების, ერების არსებობის გარეშე. ვაჟას გაგებით, ასეთ უდიდეს ბუნებრივ და სოციალურ მოვლენებს თუ ერთმანეთს შევადარებთ, ეს შედარება სიბრძნის შთამაგონებელ მრავალ ანალოგიას წარმოაჩენს. მაშასადამე, კოსმიური წრებრუნვის სიბრძნე, ვაჟას ნააზრევის მიხედვით, მთელი ბუნებისა და კაცთა ცხოვრების მაარსებელი ძალის შემცველია. ასევე, კაცთა ცხოვრებისა და სიცოცხლის სფეროშიც არსებობს ისეთი ფენომენები, რომლებიც ყველა ადამიანს ეკუთვნის და არა მხოლოდ ერთ რომელიმე ტომს, ხალხს თუ ერს. ეს გულისხმობს, რომ კაცობრიობის, როგორც მთელისა და ცალკეულ ერთა ურთიერთმიმართების, არსის გარკვევა უნდა დაემყაროს ზოგადი მოვლენების საყოველთაო მოქმედების ძალას. თუ კოსმიური წრებრუნვის სიბრძნე და მაღლი ერთნაირად ეკუთვნის ბუნებასა და კაცთა სიცოცხლეს, ხოლო კაცთა სულიერების სფეროდან კი ვთქვათ, სიცოცხლის წყურვილი, სიყვარულისა და სიძულვილის გრძნობები ყველას მოიცავს, მაშინ, ვაჟას დასკვნით, ერებს, ღვთის ნებით, შეუძლიათ საკაცობრიო ღირებულებათა საღაროში შესატანი ფასეულობები თანასწორი სახით წარადგინონ. რიცხვმრავალმა ერებმაც მხოლოდ ოდენობით მეტი განძი შეიძლება შეიტანონ და არა ღირსებით უკეთესი.

პოეტის მრწამსით, დამბადებელი და მისგან დაარსებული ბუნების სიბრძნე ყოველ ერს, ყოველ ინდივიდუალურ ერთეულს მხოლოდ თანაბარი ღირსების ფასეულობების შექმნის თანასწორი უნარით აჯილდოებს. მისი განმარტებით, ხალხი ეროვნული თუ საკაცობრიო ღირებულებების დამკვიდრების თვითმყოფად უნარებს სამშობლოსა და სიცოცხლის უძირითადეს ნიშნებზე, ენის, რწმენისა და კულტურის ძალაზე უნდა აფუძნდნენ. ვაჟა-ფშაველას აზრით, ეროვნული თვითცნობიერების სახის გამოკვეთის ასეთი ღვთაებრივი სიბრძნით აღბეჭდილი წესი საერთოა მთელი დედამიწის მცხოვრებთათვის. წესი თუ საერთოა, პოეტის განმარტებით, მაშინ მისი აღსრულების ვალიც საერთო უნდა იყოს. ერებს ფუნდამენტური ღირებულებები ზებუნებრივი საიდუმლოებების წესით მიენიჭა, რათა დაცული ყოფილიყო სიცოცხლის მუდმივი მრავალფეროვნება, მისი თვითმყოფადი სახე.

ვაჟა-ფშაველა იმასაც გვაუწყებს, რომ ერებისთვის დასაბამიდან მინიჭებული უკვდავი ღირებულებების ხელყოფისა თუ წარტაცების უფლება არავისა აქვს. მათი მოსპობა ან ასიმილირება მიიჩნეოდა ღვთაებრივი ნების, სამართლის წინააღმდეგ მოქმედებად, საერთოდ, სიცოცხლისათვის ღვთისგან ბოძებული გონიერების, სიკეთისა და მშვენიერების დაგმობად. ამიტომაც ერს ინდივიდუალური სახისა თუ ცხოვრების დასაცავად მახვილით ბრძოლა, ცოდვად კი არა, სახელად ეთვლებოდა.

აღნიშნულის გამო უფლის წინაშე დიდი დანაშაული იყო ის, როცა დიდი ერები ცდილობდნენ პატარა ხალხებისთვის სამშობლოს, ენის, რწმენის, თვითმყოფადი კულტურის მოშლასა და წართმევას. რაკი დედამიწაზე არც ერთ მოდგმას თუ ერს არ ჰქონდა ბოძებული უნარი იმისა, რომ სხვათათვის საწყისი ფუნდამენტური ღირებულებები შეექმნა, ამიტომ არც იმისი უფლება ეძლეოდა არავის, ისინი მისი მსგავსი ხალხებისათვის მოეხპო. მიუხედავად ამისა დედამიწაზე ბევრი გვარტომი ცდილობდა ძალით, უსამართლოდ სხვისი სიკეთის მითვისებას ან მოსპობას.

ვაჟა-ფშაველა საკუთარი სამშობლოს კოლონიურმა ბედმა აიძულა კოლოსალური ენერგია დაეხარჯა ერთა ურთიერთობის, ეროვნული და საკაცობრიო ღირებულებების თანაფარდობის არსის გამოსაშვეუებლად. ამიტომაც მან ზემოთ აღნიშნული მოვლენების ცხადყოფის მიზნით, ხალხთან ჯანსაღი ეროვნული და საკაცობრიო აზრის მისატანად გულმოდგინედ შეაფასა ისეთი თეორიები თუ „იზმები“, როგორიცაა: პატრიოტიზმი, კოსმოპოლიტიზმი, ნაციონალიზმი, ინტერნაციონალიზმი, შოვინიზმი და სეპარატიზმი. დიდ მწერალს ღრმად სწამდა, რომ ადამიანთა ცხოვრებისა და ხასიათის ისტორიულმა ცვალებადობამ განაპირობა ნაირგვარი „იზმების“ მეშვეობით ეროვნული და საკაცობრიო ღირებულებების ზშირი აღრევა. პოეტის შეხედულებით, ამ საურთიერთო-საკომუნიკაციო საზრისის ფენომენებში სინათლისა და სიმართლის შეტანა სწორედ დასაბამიერი ღვთიური და ბუნებრივი კანონზომიერებების საფუძველზე შეიძლებოდა. თვითონ პოეტი მთელი სიცოცხლის მანძილზე უბადლოდ და ძალიან დამაჯერებლად აფასებდა წარმოდგენილ პრობლემებს.

ვაჟა-ფშაველას მსოფლმხედველობით, ბრძოლა სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის არა მარტო ზოგადი ჰუმანისტური პრინციპების, არამედ სამყაროსეულ-ღვთაებრივი დასაბამიერი წესრიგის მოთხოვნითაც იყო გამართლებული. მწერალი აღიარებს, რომ ყოველ მოდგმას, ერს, მამული, ენა, თვითრწმუნე სიცოცხლე უფალმა კოსმიური კანონზომიერების ძალით დაუმკვიდრა. ამიტომ ყველა ერს უნდა უყვარდეს და იცავდეს კიდევაც სამშობლოს, როგორც ინდივიდუალური ზეადსვლისა და სრულქმნის საფუძველს. სამშობლოს დამცველი ერი მუდამ მართალია ღვთისა, ბუნებისა და კაცობრიობის წინაშე. ერი, რომელიც უკულის საკუთარ მეობას, ფაქტობრივად, კაცობრიობის მრავალფეროვნების დაცვის, მისი სრულქმნის ღვთაებრივ საქმეს ემსახურება. ვაჟა ამგვარი მსოფლმხედველობრივი პოზიციიდან აფასებდა ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის მიზნებს, საკუთარი სამშობლოს დამონებულ ყოფას. მიაჩნდა, რომ **მონობას ამკვიდრებს არა მხოლოდ გარეშე ძალა, არამედ ერის მიერ თავისი ბედის და მიზნების გაუცნობიერებლობა**. მას სწამდა, რომ ქართველებს, როგორც მრავალ სხვა ერს, ჰქონდა დასაცავი, აღსადგენი ის ეროვნული ღირებულებები, რომელთა სიწმინდისათვის

ბრძოლამ ხალხს დიდი ქარტყილები გადაატანინა. ხალხს სამშობლო, ცხოვრება, ენა და კულტურა მონობისაგან უნდა ეხსნა და მოეპოვებინა თავისუფალი თვითმოქმედების უფლება. ამ დროს კი ბევრი „ზეზეერე მგრძნობელი“ მწერლის თანამემამულე კოსმოპოლიტიზმის თეორიას ქადაგებდა. ვაჟა-ფშაველა ღრმად მოაზროვნე ფილოსოფოსის პოზიციიდან აბათილებდა კოსმოპოლიტიზმის თეორიას და ასაბუთებდა, რომ თვით ჭეშმარიტი პატრიოტიზმი გულისხმობდა თავის თავში სხვა ერთა პატივისცემას, სიყვარულს, მათზე ჰუმანურ ზრუნვას, საკაცობრიო პროგრესის დაფასებას. ერთა თვითმყოფადობის უარმყოფი კოსმოპოლიტიზმი მას მოცლილთა არასრულფასოვანი ჭკუის ნაყოფად ესახებოდა.

პოეტის მრწამსით, ნამდვილი მამულიშვილი სამშობლოსა და თანამოძმეთა სასარგებლოდ თავგამოდებით უნდა ირჯებოდეს. თუკი ერისთვის იქნება მნიშვნელოვანი მისი გარჯა, ან აზრი, მაშინ იგი მთელს კაცობრიობასაც გამოადგებოდა. რუსთაველი, შექსპირი, გოეთე, სერვანტესი და ბევრი სხვა შემოქმედი, მართალია, თავიანთი სამშობლოსა და თანამოძმეთათვის ქმნიდნენ შედეგებს, მაგრამ მათი მადლი მთელს ქვეყნიერებას ეფინებოდა. პოეტის სიტყვით, „ყველა გენიოსები ნაციონალურმა ნიადაგმა აღზარდა, აღმოაცენა და განადიდა იქამდის, რომ სხვა ერებმაც კი მიიღეს ისინი საკუთარ შვილებად. მაშასადამე, გენიოსებმა თავის სამშობლოს გარეშეც ჰპოვეს სამშობლო მთელი ქვეყანა, მთელი კაცობრიობა... გენიოსს, როგორც პიროვნებას, ინდივიდს, აქვს საკუთარი სამშობლო, საყვარელი, სათაყვანებელი, ხოლო მის ნაწარმოებს არა, ვინაიდან იგი მთელი კაცობრიობის კუთვნილებაა, როგორც მეცნიერება...“

მეცნიერება და გენიოსები გვიხსნიან გზას კოსმოპოლიტიზმისაკენ, მაგრამ მხოლოდ პატრიოტიზმის, ნაციონალიზმის მეოხებით. განავითარეთ ყოველი ერი იქამდის, რომ კარგად ესმოდეს თავისი ეკონომიური, პოლიტიკური მდგომარეობა, თავის სოციალური ყოფის ავკარგი, მოსკეთ დღევანდელი ეკონომიური უკუღმართობა და უეჭველია, მაშინ მოისპობა ერთისგან მეორის ჩასანთქმელად მისწრაფება, ერთმანეთის რბევა, ომები, რომელიც დღეს გაძევებულია დედამიწის ზურგზე¹. აქ მწერალი გვაუწყებს, რომ პატრიოტიზმის მეშვეობით შემოქმედნი შეიძლება კოსმოპოლიტიზმში სქემის სახით არსებულ ჰუმანურ გრძნობაზე მიგანიშნებდნენო.

ვაჟა-ფშაველას აზრით, გენიოსთა ნაწარმოებები უფრო მეტად მათ სამშობლოს ემსახურებიან და ამგვარი ძალით, ასეთი „ნაციონალიზმის მეოხებით“ მიიკვლევენ გზას კაცობრიობისაკენ. საერთოდ პატრიოტიზმი სიცოცხლის თანმხლები გრძნობაა. ყმაწვილი ოჯახში, მაზლობელთა წრეში, საკუთარ დაბა-სოფელსა და მის ბუნებაში ეზიარება ამ გრძნობას და ბოლოს საერთო ეროვნულ სიმაღლემდე აჰყავს. აქედან კი ერთი ნაბი-

¹ ვაჟა-ფშაველა, კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, გვ. 25-253.

ჯილა რჩება პიროვნების მიერ საკაცობრიო იდეალთა წვდომამდე. ეს პროცესი გრძნობისა და გონების პარმონიული სრულქმნის პროცესია. კოსმოპოლიტიზმი ცივი გონების მიერ შექმნილი სქემაა, ვითომდაც ომების თავიდან ასაცილებლად, იგი თვითმყოფად ეროვნულ ღირებულებათა დაფასებით არ ხელმძღვანელობს და რეალობას მოწყვეტილ მშრალ მოდელს ანუ სქემას ქმნის.

ვაჟამ ღრმად განსაჯა კოსმოპოლიტიზმის არსი, მისი წარმოშობის მიზეზები და იგი არა მარტო ცალკეული ერის, არამედ კაცობრიობისათვისაც უსარგებლო თეორიად მიიჩნია. მწერალმა ახსნა შინაარსი პატრიოტიზმისა, ანუ „ჯანსაღი ნაციონალიზმისა“, რომელიც ქართველი ხალხის ცხოვრებაში მუდამ მოქმედებდა და რომლის სიჯანსაღემ ერი გადაარჩინა. ვაჟას აზრით, სწორედ ეს ჯანსაღი ნაციონალიზმი განავითარა ქართულმა მწერლობამ. პოეტი წერს: „კოსმოპოლიტიზმი ასე უნდა გვესმოდეს: გიყვარდეს შენი ერი, შენი ქვეყანა, იღვაწე მის საკეთილდღეოდ, ნუ გძულს სხვა ერები და ნუ გშურს იმათთვის ბედნიერება, ნუ შეუშლი იმათ მისწრაფებას ხელს და ეცადე, რომ შენი სამშობლო არავინ დაჩაგროს და გაუთანასწოროდეს მოწინავე ერებს. ვინც უარყოფს თავის ეროვნებას, თავის ქვეყანას იმ ფიქრით, ვითომ და კოსმოპოლიტი ვარო, ის არის მახინჯი გრძნობის პატრონი, იგი თავისავე შეუშინევლად დიდი მტერია კაცობრიობისა, რომელსაც ვითომ ერთგულებასა და სიყვარულს უცხადებს. ღმერთმა დაგვიფაროს, ისე გავიგოთ კოსმოპოლიტიზმი, ვითომ ყველამ თავის ეროვნებაზე ხელი აიღოსო. მაშინ მთელმა კაცობრიობამ უნდა უარჰყოს თავისი თავი. ყველა ერი თავისუფლებას ეძებს, რათა თავად იყოს თავისთავის პატრონი, თვითონ მოუაროს თავს, თავის საკუთარი ძალ-ღონით განვითარდეს. ცალ-ცალკე ეროვნებათა განვითარება აუცილებელი პირობაა მთელის კაცობრიობის განვითარებისა“.² პოეტის გაგებით, ერთა ინდივიდუალური თვითგანვითარება უალტერნატივო საკაცობრიო ღირებულებაა.

ამ სიტყვებით ვაჟამ დამაჯერებელი, ყველა დროში გამოსაყენებელი, სახელმძღვანელო განმარტება მისცა ერთა ჭეშმარიტი ურთიერთობის ღრმა ეპოქალურ პრობლემას. მისი წერილი „კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“ 1905 წელს გამოქვეყნდა გაზეთ „ივერიაში“. მისი შინაარსი ცხადყოფს, რომ მწერალი საზოგადოებას სთავაზობდა ეროვნული და სოციალური ურთიერთობების მეტად გამძლე გაგება-განმარტებას. ვაჟას ნააზრევი ამ პრობლემის შესახებ უნებლიეთ დაემთხვა ნიჭიერი რუსი ფილოსოფოსის ნიკოლაი ბერდიაევის და დიდი ესპანელი მწერლისა და მოაზროვნის მიგელ დე უნამუნოს შეხედულებებს. ცხადია, ეს მოღვაწენი ვაჟას თხზულებებს არ იცნობდნენ და ჩვენი პოეტიც არ მოსწრებია მათი შრომების გამოქვეყნებას, პრობლემის თითქმის ერთნაირი განსჯა-შეფასე-

² ვაჟა-ფშაველა, კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, გვ. 254.

ბა კი უდავო არის, რაც ურთიერთგავლენისა კი არა, რეალობის ერთნაირი გენიალური ხედვის შედეგია.

ნ. ბერდიაევი წერს: „კოსმოპოლიტიზმი უნიადაგოა როგორც ფილოსოფიურად, ისე ცხოვრებისეულად. იგი მხოლოდ აბსტრაქციაა ან უტოპია, განყენებული კატეგორიების მიყენება იმ სფეროსადმი, სადაც ყველაფერი კონკრეტულია. კოსმოპოლიტიზმი არ ამართლებს თავის სახელწოდებას, მასში არაფერია კოსმიურისა, რადგან კოსმოსი, სამყარო კონკრეტული ინდივიდუალობაა, ერთ-ერთი იერარქიული საფეხური. კოსმოსის სახე ისევე აკლია კოსმოპოლიტურ ცნობიერებას, როგორც სახე ეროვნებისა“.³

ნ. ბერდიაევის აზრით, „კოსმოპოლიტიზმი არის მახინჯი და განუხორციელებელი“ უტოპია, ცოცხალი კონკრეტულის შენაცვლება აბსტრაქციით და ამიტომ „...უარყოფა და გაქრობა ინდივიდუალურის ფასეულობისა. იგი განყენებულ ადამიანსა და განყენებულ კაცობრიობას ქადაგებს“.⁴ ფილოსოფოსის რწმენით, ვისაც თავისი ხალხი არ უყვარს, ვისთვისაც ძვირფასი არ არის მისი ცხოვრების ინდივიდუალური ხატი, მას კაცობრიობის სიყვარულიც არ ძალუძს. უფრო ადრე ამ აზრს ამგვარადვე და დაჟინებით იცავდნენ ჩვენი რეალისტი მწერლები ილია, აკაკი, ვაჟა: „ვერ წარმომიდგენია, — წერს ვაჟა, — ადამიანი სრული ჭკუისა, საღი გრძნობის პატრონი, რომ ერთი რომელიმე ერი სხვებზე მეტად არ უყვარდეს, ან ერთი რომელიმე კუთხე. რატომ? — იმიტომ: ერთი და იგივე ადამიანი ათასს ადგილას ზომ არ დაიბადება, არამედ ერთს ადგილას უნდა დაიბადოს, ერთს ოჯახში, ერთი დედა უნდა ჰყავდეს! თუ ვინმე იტყვის ამას, ყველა ერები ერთნაირად მიყვარსო, — სტყუის, თვალთმაქცობს: ან ჭკუანაკლებია, ან რომელიმე პარტიის პროგრამით არის ხელფეხშეპოჭილი. სამოწყალო სახლში აღზრდილი ბუშიც კი, რომელსაც შეიძლება ათასი ლალა გამოუჩნდეს და გარშემო ათასი ენა ესმოდეს, ბოლოს ერთს რომელსამე ენას იწამებს და ერთს ქვეყანას მიიჩნევს თავის სამშობლოდ.“⁵ ამ აზრს ვაჟა 1905 წელს გამოთქვამდა, როცა ბევრი ვინმე აღარ სცნობდა ეროვნულობის ძალას.

დიდი ესპანელი შემოქმედი მიგელ დე უნამუნო ასე პასუხობდა ერთ-ერთ კრიტიკოსს, რომელიც პოეზიისათვის რომელიმე ქვეყნის, ერის, ენის და რელიგიის ჩარჩოებს ვიწროდ მიიჩნევს. „მაშ, კაცმა რომ თქვას, რაღა რჯიდათ ყველა დროისა და ხალხების პოეტებს, თუ არა ერის, რელიგიისა და სამშობლოს საკითხებზე ზრუნვა? მაშ, რა ასაზრდოებს, რა უკლავს წყურვილს ან რა ჰმოსავს წარმოსახვასა და გრძნობას, განა შეიძლება პოეზიისათვის იმაზე უფრო დამღუპველი იყოს რამე, ვიდრე უნაყოფო და

³ ნ. ბერდიაევი, *ერი და კაცობრიობა*, მთარგმნელი ზ. კიკნაძე, თბ., 1993, გვ. 51.

⁴ იქვე, გვ. 52.

⁵ ვაჟა-ფშაველა, *კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად*, ტ. IX, გვ. 254.

აბსურდული კოსმოპოლიტიზმია, — თავისივე არსით ღრმა და დადებითი უნივერსალიზმის მტერი?“⁶ მწერალი უფრო აღრმავებს აზრს: „მუდამ იმას გავიძახოდი და არც არასდროს მოვიშლი, რომ ადამიანის შიგნით და არა მის გარეთ უნდა ვეძიოთ ადამიანი, ადგილობრივსა და კერძოს სიღრმეში — უნივერსალური, დროებითისა და წარმავლის სიღრმეში — მარადიული.“⁷ უსასრულობასა და მარადიულობას მოვიპოვებთ მხოლოდ ჩვენს ადგილას და ჩვენს დროში, ჩვენს ქვეყანაში და ჩვენს ეპოქაში, იმასაც ამბობს: „არ ვიცნობ არც ერთ მოძღვრებას, რომელიც ისე თრგუნავს ადამიანის ინდივიდუალობას, როგორიცაა ალბათ დაპირისპირების პრინციპიდან მომდინარე ეგრეთწოდებული ინდივიდუალიზმი, მაგრამ არც რწმენის სიმბოლო ვიცი, რომელიც ისე იყოს დაშორებული უნივერსალურობისაგან, საერთო საკაცობრიოსგან, როგორც მე ვიტყვოდი, გასაუღიანი კოსმოპოლიტიზმია; ამბობენ, ვითომ ეს იყოს გზა ყოვლად-კაცისკენ, კაცი-ტიპისკენ, სინამდვილეში კი მას მიყვარათ ადამიანის სქემისკენ“.⁸ ისევე როგორც ვაჟა, უნამუნოც ერის, ენის, რელიგიის, ხალხის კულტურის სიღრმიდან მომდინარე მდიდრულ გენიოს მწერლებს, ასეთებად ასახელებს შექსპირს, დანტეს, სერვანტესს და იბსენს.

ვაჟა-ფშაველა კოსმოპოლიტიზმისა და პატრიოტიზმის ავ-კარგს კაცობრიობის რეალურ-ისტორიული მოვლენების კონტექსტში განიხილავდა. იგი ცხადყოფდა, თუ როგორ იცვლიდა სახეს კოსმოპოლიტთა ხრიკები და როგორ იქცეოდა თვალისაბრუნებელი ინტერნაციონალისტურ გაგებად, თუმცა ინდივიდუალურ-ეროვნულის, ჯანსაღი ნაციონალიზმის უარყოფელი მათი არსი ერთი და იგივე რჩებოდა. პარტიები, სხვადასხვა პოლიტიკური ჯგუფები კოსმოპოლიტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის თეორიებს საკუთარი მიზნებისათვის იყენებდნენ. პოეტის გაგებით, პარტიათა მიზნებსა და პროგრამებში, მათ რეალურ მოქმედებაში არ ჩანდა შეთანხმებული აზრი ქვეყნის ხსნისა, ყოველივე კერძო პარტიული ინტერესებიდან ფასდებოდა. ზოგს არ ესმოდა საქვეყნო აზრი, ზოგმაც იცოდა, მაგრამ პარტიული პროგრამით იყო შეზღუდული. ქვეყნის გადარჩენის აზრი „... ბევრს კარგად ესმის, კარგად გრძნობს, მაგრამ ძალად თვალს და გონებას იბრმავეებს, სჭირს პარტიული სიჯიუტე, რომელზედაც ჰერბერტ სპენსერი ამბობს, რომ ეს სიჯიუტე დიდად აფერხებს ქვეყნის კეთილდღეობასაო“.⁸ პოეტი იმედოვნებს, რომ გონიერება გაიმარჯვებს და ეროვნული თვითმყოფადობის, ეროვნული ღირებულებების უარყოფელი აზრი სახადი სენივით წარმავალი იქნება. ვაჟა ინტელიგენციას ერის განმანათლებლად, წინამძღოლად სახავდა, თუმცა იქვე უვიცობას, გულგრილობას, უმოქმ-

⁶ მიგელ დე უნამუნო, სულის სიღრმეში, ესპანურიდან თარგმნა მ. ტიტენიძემ, თბ., 1994 წ. გვ. 47.

⁷ იქვე, გვ. 48-49.

⁸ ვაჟა-ფშაველა, დიდ-მარხვა, თხზ. სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, გვ. 263.

ედობას უსაყვედურებდა: „ჩვენმა ინტელიგენციამ, თუ შეიძლება ამგვარ პეროსტრატებს ინტელიგენცია დაარქვას კაცმა, ნაცვლად იმისა, ერისთვის ეჩვენებინა სწორე გზა ცხოვრებისა, ესწავლებინა თავის თავის მოვლა-პატრონობა, ქართველ კაცს ააღებინა ხელი თავის თავზე, შეიტანა ხალხში დამახინჯებული კოსმოპოლიტიზმი ერთობის სახელით, მოუკლა ეროვნული გრძნობა, დაუხშო ენერგია, დაუკეტა გზა თვითცნობიერებისაკენ: თავადაზნაურობა უცხოელებზე ჰყიდის მამულ-დედულს, ხოლო გლეხობა თავის „ნადელებ“-ის ნაღალურს უგდებს ხელში ჩარჩებს.“⁹ პოეტს აკვირვებს, რომ ასეთი ყალბი საქციელისა და ქადაგების პირობებში ჩვენი ხალხი უცხო კაცისაგან ატეხილ განგაშს უცდის გამოსაფხიზლებლად. მწერალმა თქვა, რომ დღეს, ზოგმა ინელიგენტმა დიდი ცბიერებით მოარგო სოციალური თანასწორობისა და ძმობა-ერთობისათვის ბრძოლას კოსმოპოლიტიზმი, გაუმრუდა ერს თვითშეგნება და ჭეშმარიტი პატრიოტული გრძნობები. ვაჟა თავგამოდებით იცავდა „ჯანსაღი ნაციონალიზმის“, კერძოდ, ილია ჭავჭავაძის პოზიციებს და მათ თვით ბუნებისა და ერის ცხოვრების შეუვალი წესრიგით ამართლებდა. ჯანსაღი ნაციონალიზმის მიმდევართა აზრის სიმართლე დღეს გაცხადდა, გაირკვა კოსმოპოლიტიზმისა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის უნიადაგობა, მისი ნამდვილი სახე, მაშასადამე, იმ ადამიანების შეცდომაც, რომელთა შესახებ ვაჟა წერდა: „ჩვენში არიან ისეთები, რომელთაც თავის თავი წარმოუდგენიათ ქვეყნის ლალად, პატრონად, არა პირადი თავისი ნაღვაწი, არამედ ერის საუნჯე-ტერიტორია გახადონ საძმო, საკაცობრიო ტაბლად და თვით ერსაც ააღებინონ ხელი ეროვნებაზე.“¹⁰ აღნიშნულს კი ხელს უწყობს ხალხის, ერის გაუთვითცნობიერებლობა, თუკი უმრავლესობის, როგორც ცხოვრების გადამწყვეტი ძალის, თვითშეგნება არ ამადლდა, მაშინ იგი „... რაც უნდა დემოკრატიული მმართველობა დაარსდეს, მაინც მმართველთა სათამაშო ბურთი და სათლელი ღუმა იქნება.“¹¹ ვაჟა მთელს ერს მუდმივად აფრთხილებდა, რომ მოეწყო, ეპატრონა მიწისთვის. იგი ერთ წერილში მოდასაც კი ირონიული ტონით ასე მიმართავს: „...აფიქრებინე ჩვენს მემამულეებს, თავიანთ მამულ-დედულს ვიგინდა ვიზე არა ჰყიდდნენ, არა სცარცვიდნენ თავის მშობელ დედას, არა ჰხდიდნენ ტანიდან სამოსელს და ტიტლიკანას არ უშვებდნენ თავის შესარცხვენად, დედის სასიკვდილოდ, ხოლო თავის სულის წასაწყმედად“.¹²

ვაჟა-ფშაველამ მრავლისმთქმელი პასუხი გასცა თავის „მცირე შენიშვნაში“ ილიას მოწინააღმდეგე გაზეთ „საქმის“ მესვეურ კოსმოპოლიტ-ინტერნაციონალისტებს. მან პირდაპირ უთხრა მათ, რომ თქვენ გსურდათ

⁹ იქვე, გვ. 283.

¹⁰ ვაჟა-ფშაველა, დიდ-მარხვა, თხზ. სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, გვ. 283.

¹¹ იქვე, გვ. 290.

¹² იქვე, გვ. 343.

ილიას სიკვდილთან ერთად მისი იდეებიც მომკვდარიყო, მაგრამ ეს არ მოხდებოდა, რადგან მათს ჭეშმარიტებას „...თვით ცხოვრება, ბუნება არ სპობს“. ვაჟა ეუბნება ოპონენტებს, რომ ჩვენ გვინდა თქვენგან ათვალისწინებული „ნაციონალიზმი“ განვამტკიცოთ, ხოლო თქვენ თქვენს სატრფიალო „ინტერნაციონალიზმზე“ იზრუნეთო. გონიერმა ხალხმა უნდა განსაჯოს, მწერლის გაგებით, პოზიციათა სხვადასხვაობის მიზეზები, მათი მნიშვნელობა. პოეტი აღნიშნავს: „ისტორიული წარსული, ბუნება ქართველობისა გვაიმედებს, რომ — ეს „ნაციონალიზმი“ მუდამ იქნება ჯანსაღი და არა ღროს იგი შოვინიზმად, ფანატიზმად არ გადაიქცევა. ჩვენდა სამწუხაროდ, „საქმეს“ ბანაკში სრულიად წინააღმდეგს ვხედავთ კოსმოპოლიტიზმს, მაგრამ მახინჯს, უჯიშოს, ფანატიზმით გამსჭვალულს, თავის თავის, თავის ერის უარყოფელს, ხოლო სხვა ერების ვითომდა მფარველს და მოსიყვარულეს. ვაი ამისთანა სიყვარულს!“¹⁵ ვაჟას მრწამსით, დედის მოძულე პარტიული ინტერესი თუ პროგრამა თვალთმაქცია, ის სხვას ვერ შეიყვარებს და ამიტომ მიმართავს „საქმისტებს“: „...ერი უარყოფსთ, როგორც თქვენ უარყავით იგი“. პოეტის წინასწარმეტყველება რაღაც ოთხმოცდაათი წლის შემდეგ გაცხადდა.

მეოცე საუკუნის დასაწყისში ვაჟა-ფშაველა მრავალი კუთხით განიხილავდა კოსმოპოლიტიზმისა და პატრიოტიზმის პრობლემებს, ნათელს ჰფენდა მათს როგორც ეროვნულს, ასევე საკაცობრიო ღირებულებას. იგი აუწყებდა ერს, რომ არ აჰყოლოდა ზერელე პარტიულ ქადაგებას და ღრმად ჩაჰკვირებოდა პატარა ერის ბუნებრივი ყოფის მნიშვნელობას. იგი აღნიშნულის გამოც გმობდა ქართველების მიერ რუსული ჟურნალ-გაზეთების მრავლად გამოცემას, რამაც შექმნა პირობები ერის წმინდა ინტერესებისადმი დაღატიისა, ახალგაზრდობაში დაბადა გრძნობათა ორჭოფი მიმართულება. ამგვარმა მწერლობამ წარმოშვა ჯგუფი „მახინჯი ინტერნაციონალიზმის გამომხატველი“. რუსულმა პრესამ სხვა სახის ზიანიც მიაყენა ქართულ საქმეს, ქართულ მწერლობას; წაართვა მას მკითხველი, მოსწყვიტა იგი ეროვნულ ინტერესებს და, ცხადია, წაართვა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს ხელმომწერნი, აზარალა იგი ეკონომიკურადაც. ამგვარი მოქმედება პოეტს ციხის შიგნიდან გატეხად მიაჩნია, თუმცა აქვე ამბობს: „ჩემი ნათქვამი სეპარატიზმად, შოვინიზმად არ ჩამომართვათ, რადგან არც ერთი და არც მეორე ჩვენთვის ხელსაყრელი არ არის, არამედ, გაიგოთ ისე, რომ საქართველო რუსეთის სხეულში, ორგანიზმში კი არ უნდა იყოს გათქვეფილი, როგორც უსულო სანოვაგე, არამედ მას ედგეს გვერდით, როგორც ცოცხალი, საღი არსება რუსეთთან ერთად მოსიარულე პროგრესის გზაზე, თავის თავის მცნობელი, თავის თავისა და კარგის მგრძნობელი. ეს კი ყოვლად შეუძლებელია, თუ ის დაბრკოლებანი არ ავიცილეთ თავიდან,

¹⁵ ვაჟა-ფშაველა, მცირე შენიშვნა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, გვ. 291.

რაც ზევით აღვნიშნეთ...“¹⁴ პოეტის სიტყვით, თვითონ რუსი მეცნიერები აღიარებენ, რომ ჭეშმარიტი ადამიანის აღსაზრდელად ეროვნული სკოლა არის საჭირო. ვაჟას განმარტებით, მწერლობაც სკოლაა და, როგორც პატარისა და დიდის აღმზრდელი ფენომენი, იგი ეროვნული უნდა იყოს. მან ხალხს ცხოვრების სწორი გზა უნდა უჩვენოს. საზოგადოდ მიაჩნია, რომ დიდმპყრობელური იმპერიული ამბიციები და სხვა ერის უფლებებისა თუ ცხოვრება-აზროვნების განკარგვა უფრო სამარცხვინოა, ვიდრე ის მორჩილება, რომელსაც დამონებული ერი ითმენს.

ვაჟა-ფშაველა ყველაზე რთულ საქვეყნო სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებაშიც, საზოგადოებრივ უიმედობისა და გზააბნეულობის ჟამს ხალხს იმედს შთააგონებდა და უიმედობას ხელმოცარული, უმოქმედო ინტელიგენტების ოცნების ცუდლუტობად მიიჩნევდა: „თქვენ, მკითხველო, ალბათ არ იცით, რომ ჩვენა გეყვანან „უიმედონი“, ინტელიგენტები, რომელთაც სხვა არა რა სწამთ და არცა რას დაიჯერებენ, გარდა „კოსმოპოლიტიზმისა“. ნაციონალიზმი იმათ არა სწამთ, ნემეტნავად ქართული: ჩვენ ჩვენად არაფერს წარმოადგენთ, არაფერნი ვართ, თუ სხვა ერს არ შეუერთდით და „ჩვენობა“ არ უარეყავითო. პატრიოტები იმათი ფიქრით ვიწრო, მოკლე შეხედულებებისანი არიან და იმათ კი „ვრცელი“ შეხედულება აქვთ. ესენი ბაღლები არიან, წვრილფეხობაა, და როგორც მოგეხსენებათ, ბაღდს ლულუა (ბრჭყვიალა საგანი) უყვარს. დიად, ბაღლები არიან და სამწუხაროც ეს არის, რაც ახალგაზრდული ძალ-ღონე აქვთ, შეაღწევენ ჰაერში კოშკების აგებას და როცა მოიღლებიან გულითა და გონებით, გატეხილნი, დაუძლურებულნი, მაშინ „დაბრუნდებიან შინა“, მაშინ მოიკითხავენ საკუთარ კერას, საკუთარს ბინას, მაგრამ უღონონი, უგულონი რიდას მაქნისნი იქნებიან?!. სამწუხარო მოვლენაა! ეს ყრმანი შებრალების ღირსნი არიან, ზოლო ისინი, ვინც ამათ ამ გვარს საკენკს უყრით, წყევლისა და სიძულვილისა“.¹⁵ ერთა ურთიერთობის მიმართ ვაჟას მიერ გამოხატული მსოფლმხედველობრივი პოზიცია გასაოცრად ჯანსაღი, უნაკლო, გამძლე, ღრმად გააზრებული, პროგრესული და ძალზე თანამედროვეა. ასე რომ, ამ პრობლემათა ვაჟასეული შეფასება კაცს გუშინ და დღეს გამოთქმული ეგონება. აღნიშნული ვითარება მოწმობს, რომ პოეტი იცავდა რა ღრმა პატრიოტიზმის, ჯანსაღი ნაციონალიზმის იდეებს, სწორ პასუხს აძლევდა ინდივიდუალურ-ეროვნულისა და საკაცობრიო ინტერესების თანაზიარობის, თანაარსებობის და გონივრული თანაფარდობის მარადიულ კითხვებს.

ვაჟა-ფშაველა კაცობრიობის ცხოვრებას ღრმა ჰუმანიზმის აზრით აფასებდა. კაცთმოყვარეობის ყოვლისშემძლე შინაარსი კი მას ღმერთისა და ბუნების სიდიადის თავისებური შეფასებებიდან გამოჰყავდა. პოეტის რწ-

¹⁴ იქვე, გვ. 301.

¹⁵ ვაჟა-ფშაველა, სახალწლო ფიქრები, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, გვ. 405.

მენით, ჩვენი პლანეტის სილამაზეს აშინაარსებს სხვადასხვა ერისა თუ ტომის ინდივიდუალური ისტორია, თვითმყოფადი კულტურა, რომელიც ხელს კი არ უშლიდა და უშლის მთლიანად კაცობრიობის პროგრესს, მისი კულტურის გამდიდრებას, არამედ ავსებს და წინ სწევს მას. ამიტომაც ღვთისა და ბუნების მიერ დაარსებული სიცოცხლის პირობების წინააღმდეგაა მიმართული ყოველგვარი უსამართლობა, ამა თუ იმ დიდ ერის ბრმა იმპერიული მიზნები და, საერთოდ, ადამიანთა წოდებრივი დაყოფა, მისი თანმხლები ძალადობა. ყველა სახის ჩაგვრა — ეროვნული თუ სოციალური — უღმერთობაა და ამიტომ დიდი უზნეობაც. თვითონ მჩაგვრელი, იქნება იგი ძლიერი ერი თუ გაბატონებული წოდება, ვერ ხვდება, რომ მას აკლია უძირითადესი ღირსება თუ ნიშანი, კერძოდ, შინაგანი თავისუფლების მოთხოვნილება, ჭეშმარიტი თავისუფლების სიყვარული, ერის ისტორიული ბედის უშუალო განცდა. მასასადამე, დამმონებლები დამონებულებზე უარესი მონები არიან, ოღონდაც საკუთარი მდაბალი თვითცნობიერებისა, თავისუფლების ცალმხრივი, ვიწრო გაგებისა. რა მასშტაბის ცხოვრების წესრიგი და ორგანიზაცია უნდა ჰქონდეს სიცოცხლეს, მას უსათუოდ ესაჭიროება მოქმედება, შინაგანი ძალების თავისუფალი განვითარების პირობები. ამიტომ, სადაც არ არის თავისუფლება, მისი მნიშვნელობის ღრმა და მრავალმხრივი გაგება, იქ შეუძლებელია კაცთა შორის ნამდვილი ძმობა, სამართლიანი თანაარსებობა და, ცხადია, ეროვნული ბედნიერებაც. პოეტის მრწამსით, თავისუფლება სიცოცხლის არსებობის იდეალური პირობაა. თუ ინდივიდს, პიროვნებას ან ერს არ ეძლევა თავისუფალი თვითმოქმედების საშუალება, მაშინ მათთვის რეალური თავისუფლება არ არსებობს და ამგვარ გარემოში ყალბია საუბარი სამართლიანობაზე, დემოკრატიაზე, სიყვარულზე, თანასწორობა-ერთობაზე.

ვაჟა ცხადყოფს, რომ თავისუფლება ნების, წადილის, მიზნის, იდეალის ისეთი განსაზიერებაა, როცა ეს განსაზიერება საერთო სიკეთეს, ერის საერთო ინტერესების დაცვასა და ჰარმონიულ შეთანხმებას გულისხმობს. ამგვარად, გაგებული და მოქმედი თავისუფლება უნდა დაედვას საძირკვლად არა მარტო სხვადასხვა ერის კავშირს, არამედ ნებისმიერ საზოგადოების წევრთა სოციალურ ურთიერთობებს. პოეტს მიაჩნია, რომ კაცობრიობა თავისუფალი, თანასწორუფლებიანი, ერთიმეორეზე მზრუნველი, თვითმყოფადი კულტურის მქონე ერებისაგან უნდა შედგებოდეს, ხოლო ცალკეული ქვეყნების შიგნით ერთი რომელიმე წოდება კი არ უნდა იყოს მხოლოდ თავისუფალი, არამედ მთელი ერი.

პოეტი გვარწმუნებს, რომ მხოლოდ ეროვნული და სოციალური თავისუფლება აძლევს საშუალებას პიროვნებასა და ერებს ორიგინალურად ილვავონ საკუთარი და კაცობრიობის ცხოვრების სასიკეთოდ, დაძლიონ ნაციონალ-შოვინისტური გადახრები, ეროვნულობის უარყოფელი მაზინჯი კოსმოპოლიტიზმი, აღიარონ ჰუმანიზმზე დაფუძნებული პატრიოტიზ-

მი, ანუ „ჯანსაღი ნაციონალიზმი“ და გახდნენ ბედნიერნი. ირკვევა, რომ ვაჟა-ფშაველას ეროვნული მრწამსი სრულიად თავისუფალი იყო როგორც მაზინჯი, უსახური და საყოველთაოდ უვარგისი კოსმოპოლიტიზმისაგან, ასევე ნაციონალისტური ცდომილებებისაგან. მას მიაჩნდა, რომ დამბადებელმა და ბუნებამ დასაბამიდანვე დაუმკვიდრეს ხალხებს უშუალო ჰუმანური გრძნობები, თავისუფალი მოქმედების ისეთი წესრიგი, რომელიც უზრუნველყოფდა როგორც მათ ინდივიდუალურ სრულქმნას, ასევე საყოველთაო, საკაცობრიო კეთილშობილური ურთიერთობების განვითარებას. ვაჟას შეხედულებით, ყოველი ერი დამბადებლისგან არის უფლებამოსილი დაიცვას საკუთარი თვითმყოფადი სახე და სასიცოცხლო ღირებულებები. ქართველმა ხალხმა მაღალი ღირსებებით, სულის არაჩვეულებრივი სიმტკიცით უპატრონა, შეიყვარა და საუკუნეთა ძნელბედობის ქარცეცხლში გამოაწრთო მამულის, ერის სიცოცხლის, ენის, რწმენისა და დიდებული კულტურის სიყვარული.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ნიკოლაი ბერდიაევი, ერი და კაცობრიობა, თბ., 1993 წ.
 ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. II., 1964 წ.
 ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, 1964 წ.
 ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი, 1979 წ.
 მიგელ დე უნამუნო, სულის სიდრემში, 1994 წ.
 დავით წოწკოლაური, ვაჟა-ფშაველას თეორიულ-ლიტერატურული ნააზრევი, 2008 წ.
 დავით წოწკოლაური, ლიტერატურული ნარკვევები, 2010 წ.